

Els mesos de l'any

EUGENI S. REIG

El calendari romà era, inicialment, lunar. L'any tenia 304 dies i deu mesos que s'anomenaven *Martius*, *Aprilis*, *Maius*, *Iunius*, *Quintilis*, *Sextilis*, *September*, *October*, *November*, *December*. El primer dia de l'any era l'1 de març. Posteriorment s'hi varen afegir, a continuació de *December*, dos mesos més, *Ianuarius* i *Februarius*. Amb aquest canvi l'any va passar a tenir 12 mesos i 354 dies. En l'any 153 aC es va decidir que l'any començara l'1 de gener en lloc de l'1 de març. El calendari continuava essent lunar i bastant inexacte i calia intercalar-hi alguns dies –onze o dotze– per a fer que fóra coherent amb el ritme de la natura. Aquests dies, que no pertanyien a cap mes, s'afegien a continuació del 23 de febrer, quan acabava la Terminàlia, festival en honor del déu Terminus, deïtat tutelar de les fronteres. Juli Cèsar (100-44 aC), tribú, summe pontífex, censor, dictador vitalici i *imperator*, va introduir el calendari solar de 365 dies per tal de substituir l'any lunar. L'any 44 aC, en què Juli Cèsar va ser assassinat, el mes *Quintilis* es va anomenar, en honor seu i a proposta del cònsol Marc Antoni, *Iulius*, ja que era el mes del seu naixement. En temps d'Octavi Cèsar August (62 aC-14 dC), nebot i fill adoptiu de Juli Cèsar, el mes *Sextilis*, per un *senatus-consultum* del 23 aC, va ser anomenat *Augustus* en honor de l'emperador.

Els noms dels mesos de l'any en català són: gener, febrer, març, abril, maig, juny, juliol, agost, setembre, octubre, novembre i desembre. Estudiem-los per separat.

Gener

El nom del primer mes de l'any deriva del llatí vulgar *jenuariu(m)* i aquest del llatí clàssic *ianuariu(m)*, que significa 'que pertany a Janus', ja que el mes era consagrat a aquest déu romà de dues cares, custodi de les portes i claus del cel i de la terra. Regia el pas dels dies i de les nits i, per això, també dels mesos. La forma del llatí vulgar *jenuariu(m)* és analògica amb *februariu(m)*.

La variant formal *giner*, àmpliament usada des d'antic, és conseqüència del fenomen de tancament de la *e* en algunes paraules començades per *gen-*, molt corrent en valencià. Així paraules com ara *gener*, *genoll*, *general*, *genet*, *geneta* o *genovés* poden tenir, en determinats llocs, la pronúncia popular «giner»,

«ginoll», «gineral», «ginet», «gineta» o «ginovés». Aquest tancament de la *e* en *i* no és universal i fluctua molt, ja que en alguns llocs es produïx i en altres no; en alguns llocs es tanca la *e* de determinades paraules, però no la d'altres i, fins i tot, hi ha llocs a on coexistixen formes amb *e* i formes amb *i*. També hi ha determinades paraules començades per *gen-* en les quals no es produïx mai enlloc el tancament en *i*, com ara *gendre*, *generós*, *generositat*, *geniva*, *gent*, *gentada*, *genteta*, *gentola* o *gentil*. Com que la cosa és molt complexa, la millor solució és no consagrar com a forma culta cap de les variants populars començades per *gin-*, malgrat que siguin molt antigues i tinguen tradició literària. Així, doncs, escriurem sempre *gener*, mai *giner*.

Febrer

El nom del segon mes de l'any deriva del llatí *februariu(m)*, derivat de *februus*, que significa 'que purifica'. La *februa* era una festa de purificació i expiació que els romans celebraven el mes de febrer. *Februa* era un epítet de Juno, com a deessa de la purificació. El mateix qualificatiu (*frebruus*) es donava a Plutó, déu de l'Avern.

Març

El nom del tercer mes de l'any ve del llatí *martiu(m)*, vocable que deriva

Mars, el déu de la guerra, que dóna nom al mes de març

de *Mars*, *Martis*, déu de la guerra, a qui era consagrat. Segons Ovidi, Ròmul, el mític fundador de la ciutat de Roma, fill del déu Mart i germà bessó de Remus, va ser qui va dedicar aquest mes a son pare. Els romans eren un poble bel·licós i varen dedicar el primer mes de l'any –que després va passar a ser el tercer– al déu de la guerra.

Abril

El nom del quart mes de l'any deriva del llatí *aprile(m)*. L'ètim és incert. Segons alguns autors llatins (per exemple, Varró i Macrobi), aquest mot deriva del verb *aperio*, *aperire* (= obrir) i expressa la idea que la natura s'obri, que les flors esclaten, és a dir, que comença la primavera. Molts autors moderns suposen que deriva de l'etrusc **Apru* (= Afrodita) deessa de l'amor i de la bellesa.

Maig

El nom del quint mes de l'any deriva del llatí *maju(m)* perquè era dedicat a la deessa Maia, protectora del creixement dels fruits i mare de Mercuri, el missatger dels déus. A Roma també l'anomenaven *Majesta* i sovint la identificaven amb la *Bona Dea*, divinitat de la terra objecte d'un culte misteriós celebrat només per dones en una cova de Roma. Es creia que la *Bona Dea* protegia la fecunditat dels camps, la gestació i la salut.

Juny

El nom del sext mes de l'any deriva del llatí *juniu(m)*, perquè, probablement, era dedicat a Juno, reina dels déus que, amb Júpiter, el seu espòs, i Minerva, integrava la tríada capitolina. Era protectora de la dona, de la vida conjugal i dels parts. Tenia l'epítet de *Lucina* (derivat de *lux lucis* 'llum') perquè ajudava a venir a la llum feliçment.

Juliol

El nom del setè mes de l'any deriva del llatí *iulius*, nom posat en memòria de Juli Cèsar, tribú, *pontifex maximus*, censor, dictador vitalici i *imperator*, autor del calendari julià, anterior al calendari gregorià que usem actualment.

Són molt corrents les pronúncies populars «juriol», «joliol» i «joriol», que

no s'han d'usar mai en la llengua culta, ni oral ni escrita.

Agost

El nom del vuitè mes de l'any deriva del llatí vulgar *agustu(m)* i aquest del llatí clàssic *augustus*, nom posat en memòria de l'emperador romà Octavi Cèsar August.

Setembre

El nom del novè mes de l'any deriva del llatí *septembre(m)*, perquè era, antigament, el setè. A proposta de l'emperador Calígula se li va canviar el nom pel de *Germanicus*, que era el nom autèntic d'aquest emperador. El canvi es va mantenir durant algun temps, però molt poc.

Octubre

El nom del desè mes de l'any deriva del llatí vulgar *octobre(m)*, perquè aquest mes era, antigament, el que feia huit. Es va intentar canviar el nom d'aquest mes pel de l'emperador Dioclecià, però el canvi no va quallar.

Novembre

El nom de l'onzè mes de l'any deriva del llatí *novembre(m)*, perquè era, antigament, el que feia nou.

Desembre

El nom del dotzè mes de l'any deriva del llatí *decembre(m)*, perquè era, antigament, el desè. ◆

NOTA. - Done les gràcies als membres de la llista Migjorn per la seua ajuda i, d'una manera molt especial, a Jordi Minguell i Roselló, a Joan Olivares Alfonso i a Ramon Torrents Rappard.

Sobre la «sicalipsi»

ALBERT JANÉ

Les formes lèxiques *sicalipsi* (o *sicalipsis*) i *sicalíptic* (o *sicalíptica*), nom i adjectiu, respectivament, són dues paraules més aviat misterioses, que durant una bona colla d'anys van ser molt habituals, tant de la llengua oral com de la llengua escrita, fins que van desaparèixer sense deixar cap rastre. Per als qui ja en portem uns quants a cada cama, eren, anys enrere, formes ben familiars, i ens sembla més aviat sorprenent que no apareguin en els nostres grans diccionaris, on no les hem sabudes trobar.

Dit ben curt, *sicalipsi* i *sicalíptic* eren mots usats amb el valor de 'procaçitat' i 'procaç', respectivament. Dir un acudit *sicalíptic*, per exemple, era tant com dir un acudit verd. I pel que fa al seu origen, sembla que no era altre que el resultat d'una confusió, d'un *lapsus linguae*. Recordem que hom suggeria que *sicalíptic* no era sinó una corrupció del mot *apocalíptic*, usat, d'altra banda, amb un significat erroni.

Però si bé els nostres diccionaris no recullen aquestes formes tan curioses i anecdòtiques, sí que en trobem unes quantes ocurrences en el Corpus Tex-

tual Informatitzat de la Llengua Catalana (CTILC), concretament, cinc de *sicalipsi* i nou de *sicalíptic* (l'adjectiu era, certament, molt més habitual que el substantiu). La més antiga del substantiu, *sicalipsi*, amb una forma encara «no normativa», és a dir, *sicalipsis* (com *crisis*, *síntesis*, etc.), és de l'any 1912, que apareix en un text, significativament, del famós sacerdot i escriptor Ricard Aragó i Turon, el fundador de la Lliga del Bon Mot, que va popularitzar el pseudònim Ivon l'Escop. I l'última és d'un recull de poemes de l'escriptor mallorquí Joan Pons i Marquès, publicat l'any 1975, però que degué ésser escrit molt abans, car es tracta d'una edició pòstuma: Pons i Marquès va morir l'any 1971. Notem que també n'hi ha un exemple, de 1960, de Joan Oliver (*Pere Quart*), el qual recorre ja a la forma «normalitzada» *sicalipsi*.

Pel que fa a l'adjectiu, *sicalíptic*, els dos exemples més antics són de l'any 1909, que apareixen així mateix amb ortografia «pre-fabriana», *sicalíptich*. També és ben significatiu que n'hi hagi un precisament del famosíssim Fèlix Sardà i Salvany, aquell illustre eclesiàstic sabadellenc que ens volia convèncer, tant

sí com no, que el liberalisme era pecat. I l'últim que trobem ja no és, de fet, gaire recent: és de l'any 1956, i apareix en la justament cèlebre novel·la *Incerta glòria*, de Joan Sales.

Heus ací un petit florilegi de l'ús d'aquests mots que van tenir una existència relativament efímera i que van desaparèixer del nostre cabal lèxic amb la mateixa discreció amb què hi havien entrat:

— *Aquesta mena de literatura s'hi venia com pa beneit. També s'hi venia molta sicalipsi* (Jaume Passarell, 1949).

— *Plega, Pericles! I la sicalipsi a les flames per sempre* (Pere Quart, 1960).

— *... que llegeix el paperot brut, el que compra la postal indecenta, el que entra en el que diuhen ara teatre sicalíptich, el que concorre al cinematògraf escandalós...* (Fèlix Sardà i Salvany, 1909).

— *... places de toros, que cada dia s'eixamplen, amb cinemes, que tot ho liquiden, i amb una premsa sectària, sicalíptica hemofílica, que acaba amb el poble i amb la raça!* (Ivon l'Escop, 1917).

— *Diu que el van trobar amagat en un cova... -Pse... llegint una novel·la sicalíptica, ¿oi?* (Joan Sales, 1956). ◆